

18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği

Nuray Ekşi

Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası
Özel Hukuk Anabilim Dalı Başkanı

nurayeksi@gmail.com

47

Öz

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan geri kabul antlaşmasının üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından uygulanma tarihinin geriye çekilmesi için bazı adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri de 18 Mart 2016 tarihli toplantı sonucunda hazırlanan metindir. Bu metin “AB-Türkiye Anlaşması”, “AB-Türkiye Mülteci Anlaşması”, “AB-Türkiye Açıklaması”, “AB-Türkiye Mutabakat Zaptı” ve “AB-Türkiye Basın Açıklaması” başta olmak üzere muhtelif adlarla anılmaktadır. 18 Mart 2016 tarihli metnin içeriğinin yanı sıra hukuki niteliği ve özellikle bir milletlerarası antlaşma olup olmadığı da tartışılmaktadır. Çalışmamızda ABAD kararlarının yanı sıra atipik milletlerarası antlaşmalara ilişkin Milletlerarası Adalet Divanı kararları ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu uyarınca 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Avrupa Birliği-Türkiye Geri Kabul Antlaşması, Ortak Geri Kabul Komitesi, Ortak Geri Kabul Komitesi’nin 2/2016 sayılı kararı, 18 Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Açıklaması, AB-Türkiye Mülteci Anlaşması, atipik milletlerarası antlaşma.

İçindekiler

I. Genel Olarak Avrupa Birliği-Türkiye Geri Kabul Antlaşması

II. Üçüncü Ülke Vatandaşları Açısından Geri Kabul Antlaşmasının Yürürlük Tarihinin Öne Çekilmesi İçin Atılan Adımlar

A. Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 Sayılı Kararı

B. Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 Sayılı Kararının Onaylanmasına İlişkin 6714 Sayılı Kanun

C. Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 Sayılı Kararı ve Bu Kararın Onaylanmasına İlişkin 6714 Sayılı Kanun'un Anayasaya ve Geri Kabul Antlaşmasına Aykırılığı

III. 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisi

A. 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Metni

B. Avrupa Birliği-Türkiye Arasındaki Geri Kabul Antlaşmasına İlişkin 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliğine İlişkin Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları

1. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 18 Mart 2016 Tarihli Metne İlişkin Yetkisinin Hukuki Dayanağı

2. 18 Mart 2016 Tarihli Metnin Hukuki Niteliğine İlişkin Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları

C. Doktrindeki Görüşler ve Milletlerarası Adalet Divanı Kararları Işığında 18 Mart 2016 Tarihli Metnin Hukuki Niteliği

D. 18 Mart 2016 Tarihli Metnin Hukuki Niteliğine İlişkin Mahkeme Kararlarının ve Doktrindeki Görüşlerin Değerlendirilmesi ve Kanaatimiz

Sonuç

Yararlanılan Kaynaklar

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

ABAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Bkz.: Bakınız

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

ECJ: European Court of Justice

EU: European Union

GAD: Göç Araştırmaları Dergisi

ICJ: International Court of Justice

LHD: Legal Hukuk Dergisi

NATO: North Atlantic Treaty Organization

OJ: Official Journal of the European Union

RAL: Revista Akademike Legal

RG: Resmi Gazete

s.: Sayfa

TFEU: Treaty on the Functioning of the European Union

UNIDO : United Nations Industrial Development Organization

v.: Versus

vd.: Ve devamı

I. Genel Olarak Avrupa Birliği-Türkiye Geri Kabul Antlaşması

Geri kabul antlaşmaları, yasadışı göçle¹ mücadele etmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Türkiye, bazı devletlerle geri kabul antlaşmaları yapmış; bu antlaşmalarla, Türkiye üzerinden söz konusu devletlere veya söz konusu devletler üzerinden Türkiye'ye yasadışı olarak gelen göçmenlerin geri gönderilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Türkiye, 2001 yılında Yunanistan, 2007 yılında Suriye, 2008 yılında Vietnam ve Ukrayna, 2009 yılında Kırgız Cumhuriyeti ve Romanya, 2011 yılında Rusya, 2014 yılında Belarus ve Moldova, 2016 yılında Pakistan ve Karadağ ile geri kabul antlaşmaları yapmıştır². Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan geri kabul antlaşması ise 2014 yılında Resmî Gazete'de yayımlanmıştır³. Türkiye ile Vietnam ve Kırgız Cum-

1* Bu çalışmanın I-II başlıkları altında verilen bilgiler esas olarak EKŞİ Nuray, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, İstanbul 2016; EKŞİ Nuray, Joint Readmission Committee Constituted by the EU-Turkey Readmission Agreement Has No Power to Change of Date from 1 October 2017 to 1 June 2016 for the Implementation of Obligations Contained in Articles 4 and 6 on the Readmission of Third Country Nationals and Stateless Persons, 1(2016)1Revista Akademike Legal, s. 21-25 ve EKŞİ Nuray, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 14(2016)163 LHD, s. 3565-3572'den türetilmiştir. Makalede III. başlık altında verilen bilgiler ve makalenin geri kalan kısmı ise özgündür.

Yasadışı (düzensiz) göç kavramı hakkında bkz. EKŞİ Nuray, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, 3. bası, İstanbul 2015, s. 1-2.

2 Geri kabul antlaşmalarının derlemesi için bkz. EKŞİ Nuray, Yabancılar Hukukuna İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar, İstanbul 2016, s. 485-590; EKŞİ Nuray, Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat, İstanbul 2010, s. 291-348.

3 Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No. 6547, Kabul Tarihi: 25.6.2014, RG 29.6.2014/29044.

Madde 1- (1) 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşma"nın onaylanması uygun bulunmuştur.

Madde 2- (1) Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3- (1) Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Karar Sayısı: 2014/6652: 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 25.6.2014 tarihli ve 6547 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşma"nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 16.7.2014 tarihli ve 6702424 sayılı yazısı üzerine, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 21.7.2014 tarihinde kararlaştırılmıştır (RG 2.8.2014/29076). Ayrıca bkz. RG 17.10.2014/29148.

huriyeti arasında yapılan geri kabul antlaşmaları uyarınca taraf devletler sadece kendi vatandaşlarını geri kabul etmekle yükümlüdürler. Yunanistan, Suriye, Rusya, Ukrayna, Moldova, Romanya, Belarus, Pakistan, Karadağ ve Avrupa Birliği ile yapılan geri kabul antlaşmalarının kapsamına ise sadece taraf devletlerin vatandaşları değil yasadışı göçmen durumundaki üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar da dahildir⁴.

Kısaca “Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşması” olarak anılan antlaşmanın resmî adı “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşma”dır. Bu antlaşma bir uluslararası kuruluş olan Avrupa Birliği ile yapılmıştır. Geri kabul antlaşması, 2 Ağustos 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Antlaşmanın 24(2). maddesi uyarınca Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü 1 Ekim 2014 tarihinde başlamıştır. Antlaşmanın 24. maddesinin (3). fıkrası uyarınca, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından antlaşma, onaylandığı tarihten üç yıl sonra uygulanmaya başlayacaktır. O halde geri kabul antlaşmasının, üçüncü ülke vatandaşları açısından yürürlüğe gireceği tarih 1 Ekim 2017’dir.

Ancak daha sonra üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulü tarihinin öne çekilmesi için bazı adımlar atılmıştır. 15 Kasım 2015 tarihinde Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Ortak Eylem Planı (EU-Turkey joint action plan) hazırlanmıştır⁵. Ortak Eylem Planı’nda Suriye krizine çözüm bulmak için işbirliğinin yapılmasının yanı sıra geçici koruma altındaki Suriyelilere destek verilmesi, Suriye krizi sebebiyle Türkiye’ye finansman sağlanması ve yasadışı göçün önlenmesi için işbirliğinin güçlendirilmesi hususlarına yer verilmiştir. 29 Kasım

4 AB-Türkiye geri kabul antlaşması Avrupa Birliği Resmi Gazetesi’nde de yayınlanmıştır. Bkz. Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the Readmission of Persons Residing without Authorisation, OJ L134 7.5.2014 s. 3-27. EKŞİ Nuray, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, İstanbul 2016, Önsöz, s. III; EKŞİ Nuray, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 14(2016)163 LHD, s. 3566-3567.

5 European Commission-Fact Sheet EU-Turkey joint action plan Brussels, 15 October 2015: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm (17.6.2017).

2015 tarihinde Ortak Eylem Planı hayata geçirilmiş ve bu bağlamda geri kabul antlaşmasının tarihinin 1 Ekim 2017 tarihinden 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi hususlarına yer verilmişti⁶. Geri kabul antlaşmasının üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından uygulama tarihinin 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi için atılan bu adımlar 18 Mart 2016 tarihinde Brüksel’de Türkiye Başbakanı ile Birlik üyesi ülkelerin liderleri arasında yapılan zirve ile pekiştirilmiştir. 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul antlaşmasının üçüncü ülke vatandaşları açısından uygulanma tarihinin 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi konusunda mutabakata varılmıştır⁷.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul antlaşması, konuya ilişkin ilk antlaşma olmamasına rağmen kamuoyu geri kabul antlaşmalarıyla ilk defa bu antlaşmayla tanışmıştır. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul antlaşmasının vize serbestisi ile anılması, kamuoyu açısından bir heyecan yaratmış ve o güne kadar üzerinde durulmayan geri kabul antlaşmalarını kamuoyunun gündemine taşımıştır. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında geri kabul antlaşmasının müzakerelerine 2005 yılında başlanmıştır. İnişli çıkışlı bir seyir gösteren müzakerelerde, Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelerin vatandaşlarının ve vatansızların geri kabul antlaşmasının kapsamına girmesi hususundaki dayatmasına Türkiye, vize serbestisinin sağlanması talebi ile karşılık vermiştir. Miktarı tartışmalı olmakla beraber Türkiye’ye sağlanacak malî yardım ise her iki tarafın da müzakerelerin başlangıcından itibaren üzerinde mutabık kaldıkları bir konu olmuştur⁸. Geri kabul antlaşmasının, 2 Ağustos 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmasını takip eden ikinci ayın birinci günü Avrupa Birliği ve Türkiye’nin düzensiz

6 Meeting of heads of state or government with Turkey-EU-Turkey statement, 29.11.2015: [http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/\(17.6.2017\)](http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/(17.6.2017)).

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. EKŞİ, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, 121 vd.; EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3566-3567.

8 EKŞİ, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, , Önsöz, s. III.

durumda bulunan kendi vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğü başlamıştır. Buna karşın üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulü açısından 3 yıllık bir geçiş süreci öngörülmüştür. Bu süreç 1 Ekim 2017 tarihinde tamamlanacaktır. Ancak Türkiye ile Avrupa Birliği arasında üçüncü ülkelerin vatandaşları ve vatansızlar açısından geri kabul yükümlülüğünün başlayacağı tarihin 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi hususunda görüşmeler yapılmıştır⁹. Ayrıca tarihin geriye çekilmesi için Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasınının 19. maddesi ile ihdas edilen Ortak Geri Kabul Komitesi 2/2016 sayılı kararı almıştır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul antlaşması, insan hakları ve iltica açısından doğuracağı sorunların yanı sıra Türkiye'ye yükleyeceği ağır yükümlülükler açısından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır¹⁰. Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasınının yapılması bir hatadır, ancak hatalar sadece antlaşmanın yapılmasıyla kalmamış sonraki süreçlerde de hatalara devam edilmiştir¹¹.

II. Üçüncü Ülke Vatandaşları Açısından Geri Kabul Antlaşmasınının Yürürlük Tarihinin Öne Çekilmesi İçin Atılan Adımlar

A. Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 Sayılı Kararı

Milletlerarası hukuk uyarınca geri kabul antlaşmasınının, üçüncü ülke vatandaşları açısından uygulanma tarihinin 1 Ekim 2017'den 1 Haziran 2016'ya çekilebilmesi için Türkiye ile Avrupa Birliği arasında antlaşmada değişiklik yapan bir protokolün yapılması; bu protokolün TBMM tarafından onaylanmasının uygun bulunduğu dair bir kanunun hazırlanması; ardından protokolün Bakanlar Kurulu'nun onay kararnamesi ekinde Resmî Gazete'de yayımlanması gerekmektedir¹².

9 EKŞİ, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, Önsöz, s. III.

10 İnsan hakları ve iltica alanında Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasınının ortaya çıkaracağı sorunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. EKŞİ, Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, 103 vd. Ayrıca bkz EKŞİ, Nuray The New Turkish Law on Foreigners and International Protection: An Overall Assessment, Schriften zum Migrationsrecht, Band 17, Baden-Baden, 2014, s. 110-111.

11 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3565.

12 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3568-3569.

Fakat üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulünün 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi için Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul antlaşmasında değişiklik öngören bir protokol yapılmamıştır. Bunun yerine Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından antlaşmanın üçüncü ülke vatandaşları açısından uygulanma tarihinin 1 Haziran 2016 tarihinde başlaması için 2/2016 tarihli bir karar alınmıştır. Oysa Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan antlaşmanın 19. maddesi ile ihdas edilen ve görevleri bu maddede düzenlenen Ortak Geri Kabul Komitesi'nin antlaşmada değişiklik yapmak yetkisi bulunmamaktadır. Ortak Geri Kabul Komitesi, antlaşmada değişiklik yapılmasını teklif edebilir ama bizzat kendisi antlaşmada değişiklik yapamaz. Geri kabul antlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapıldığına göre bu antlaşmada değişiklik ancak yine Türkiye ve Avrupa Birliği tarafından yapılabilir. Ortak Geri Kabul Komitesi, geri kabul antlaşmasının 19. maddesinde belirtilen görevini aşarak antlaşmanın üçüncü ülke vatandaşları açısından uygulama tarihini 2/2016 sayılı kararıyla 1 Haziran 2016 olarak belirlemiştir¹³.

B. Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 Sayılı Kararının Onaylanmasına İlişkin 6714 Sayılı Kanun

Gerek Avrupa Birliği gerekse Türkiye, Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan 2/2016 tarihli kararı iç hukuklarına aktarmak için gerekli işlemleri başlatmışlardır. Avrupa Birliği, Konseyin aldığı kararla Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 sayılı kararını onaylamıştır¹⁴.

13 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3569; EKŞİ Nuray, Joint Readmission Committee Constituted by the EU-Turkey Readmission Agreement Has No Power to Change of Date from 1 October 2017 to 1 June 2016 for the Implementation of Obligations Contained in Articles 4 and 6 on the Readmission of Third Country Nationals and Stateless Persons, 1(2016)1 RAL, s. 24.

14 Council Decision (EU) 2016/551 of 23 March 2016 establishing the position to be taken on behalf of the European Union within the Joint Readmission Committee on a Decision of the Joint Readmission Committee on implementing arrangements for the application of Articles 4 and 6 of the Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation from 1 June 2016, OJ 9.4.2016 L95 s. 9-11.

Türkiye ise 3 Mayıs 2016 tarihinde kabul edilen ve 20 Mayıs 2016 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 6714 sayılı Kanun ile Ortak Geri Kabul Komitesi’nin 2/2016 sayılı kararının onaylanmasını uygun bulmuştur¹⁵. Ancak onay Kanunu yani 6714 sayılı Kanun’un yayımlanmasının ardından 2/2016 sayılı kararın Bakanlar Kurulu kararı eşliğinde Resmî Gazete’de yayımlanması gerekmektedir. Ancak henüz 2/2016 sayılı kararın onayına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı alınmamış ve Resmî Gazete’de yayımlanmamıştır¹⁶.

Belirtmek gerekir ki Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan 2/2016 sayılı kararın TBMM tarafından onaylanması Anayasa açısından yeterli değildir. Antlaşmanın üçüncü ülke vatandaşları ve vatanlıklar açısından yürürlük tarihinin Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan idari bir kararla değiştirilmesi mümkün değildir. Ortak Geri Kabul Komitesi, geri kabul antlaşmasının 19. maddesi ile kurulmuştur. Ortak Geri Kabul Komitesi’nin görevleri de bu maddede düzenlenmiştir. Geri kabul antlaşmasının 19. maddesi incelendiğinde Ortak Geri Kabul Komitesi’nin antlaşmada değişiklik yapma yetkisinin bulunmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Antlaşmanın 19. maddesi uyarınca Ortak Geri Kabul Komitesi’nin görevleri, antlaşmanın uygulanmasını “denetlemek”, antlaşmanın yeknesak uygulanması için gerekli “düzenlemeleri” yapmak, antlaşma ve eklerinde değişiklik “önerisi” yapmak ve uygulama protokolleri hakkında “bilgi teatisinde” bulunmaktır. Geri kabul antlaşmasının 19. maddesinin hiçbir hükmünde Ortak Geri Kabul Komitesi’nin antlaşmayı değiştirme yetkisinden söz edilmemiştir¹⁷.

15 RG 20.5.2016/29717.

16 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3569-3570.

17 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3570; EKŞİ, Joint Readmission Committee Constituted by the EU-Turkey Readmission Agreement Has No Power to Change of Date from 1 October 2017 to 1 June 2016 for the Implementation of Obligations Contained in Articles 4 and 6 on the Readmission of Third Country Nationals and Stateless Persons, 25.

C. Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 Sayılı Kararı ve Bu Kararın Onaylanmasına İlişkin 6714 Sayılı Kanun'un Anayasaya ve Geri Kabul Antlaşmasına Aykırılığı

Üçüncü ülke vatandaşları açısından geri kabul antlaşmasının uygulanma tarihinin 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesine ilişkin Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan 2/2016 sayılı kararda, bu kararın, Antlaşmanın 19(1)(b) maddesine istinaden alındığı ifade edilmiştir. Antlaşmanın 19(1)(b) maddesinde “Antlaşmanın yeknesak uygulanması için gerekli düzenlemeleri yürürlüğe koymaya karar vermek”ten söz edilmektedir. “Antlaşmanın yeknesak olarak uygulanmasını sağlamak” ifadesi “antlaşmada değişiklik yapmak” ifadesinden farklıdır. Ayrıca geri kabul antlaşmasının 19(1)(d) maddesinde Ortak Geri Kabul Komitesi'nin antlaşma ve ekleri için değişiklik “önerilerinde” bulunmasından (to recommend amendments to this agreement and its annexes) söz edilmiştir. Geri kabul antlaşmasının 19(1)(d) maddesinde Ortak Geri Kabul Komitesi'nin antlaşma ve eklerinde değişiklik yapacağı ifade edilmemiştir. Zaten böyle bir ifadenin geri kabul antlaşmasının 19(1)(d) maddesine konulması da mümkün değildir. Çünkü antlaşma Türkiye ile Avrupa Birliği tüzel kişiliği arasında yapılmıştır. Antlaşmayı ancak tarafları değiştirebilirler. 19(1)(d) maddesinde Ortak Geri Kabul Komitesi'nin antlaşmada “değişiklik” yapmasından değil değişiklik yapılması “önerisinde” bulunmasından söz edilmiştir¹⁸.

Ortak Geri Kabul Komitesi'nin antlaşmada değişiklik yapmak yetkisi bulunmadığından üçüncü ülke vatandaşları açısından antlaşmanın uygulanma tarihinin 1 Ekim 2017 tarihinden 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi için aldığı karar “yok” hükmündedir. Bu nedenle Ortak Geri Kabul Komitesi'nin olmayan yetkisine istinaden aldığı bir kararın

18 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3570; EKŞİ, Joint Readmission Committee Constituted by the EU-Turkey Readmission Agreement Has No Power to Change of Date from 1 October 2017 to 1 June 2016 for the Implementation of Obligations Contained in Articles 4 and 6 on the Readmission of Third Country Nationals and Stateless Persons, 25.

TBMM’de 6714 sayılı Kanun ile onaylanması da Anayasaya aykırıdır. Üstelik Avrupa Birliği de söz konusu kararı Konsey’in kararıyla onaylamıştır. Avrupa Birliği Konseyi tarafından alınan karar da geri kabul antlaşmasına aykırıdır. Antlaşmanın 19(2). maddesi uyarınca Ortak Geri Kabul Komitesi’nin kararları, her türlü zorunlu iç usul tamamlandıktan sonra bağlayıcıdır. Türk hukukunda, Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan kararların iç hukuka nasıl aktarılacağına ilişkin açık bir yasal düzenleme hükmü yoktur. Ancak hiç şüphesiz Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan kararlar milletlerarası antlaşma niteliğinde değildir. Bu nedenle Ortak Geri Kabul Komitesi tarafından alınan kararların Anayasa’nın 90. ve 244 sayılı Kanun kapsamında milletlerarası antlaşma olarak onaylanmaları da mümkün olmayacaktır¹⁹.

III. 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisi

A. 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Metni

Ege Denizi’nde ölümlerin önlenmesi, insan kaçakçılığı zincirinin kırılması ve yasadışı göçün yasal göçle ikame edilmesi amacıyla Türkiye tarafından Avrupa Birliği’ne Ege adalarından geri kabul edilen her bir Suriyeli karşılığında Türkiye’den bir Suriyelinin Avrupa Birliği üye devletlerine yerleştirilmesi önerisi yapılmış; bu öneri ve geri kabul antlaşmasının üçüncü ülke vatandaşları açısından uygulanma tarihinin öne çekilmesi için Türkiye ile Avrupa Birliği arasında muhtelif toplantılar yapılmıştır. Söz konusu önerinin hayata geçirilmesi için Brüksel’de 18 Mart 2016 tarihinde Üçüncü Türkiye-Avrupa Birliği Zirvesi yapılmıştır. Zirve sonucunda 18 Mart 2016 tarihinde bir metin yayımlanmıştır. İşte bu metnin gerek içeriği gerekse hukuki niteliği ciddi tartışmalara sebebiyet vermiştir.

18 Mart 2016 tarihli metin için farklı ifadeler kullanılmaktadır.

19 EKŞİ, Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 3571; EKŞİ, Joint Readmission Committee Constituted by the EU-Turkey Readmission Agreement Has No Power to Change of Date from 1 October 2017 to 1 June 2016 for the Implementation of Obligations Contained in Articles 4 and 6 on the Readmission of Third Country Nationals and Stateless Persons, 25.

Doktrinde 18 Mart 2016 tarihli metin için “AB-Türkiye Göç ve İltica Anlaşması”²⁰ veya “Mutabakat Metni”²¹ ifadesini kullananlar olduğu gibi “AB-Türkiye Mülteci Anlaşması”²² ifadesini kullananlar da vardır. 18 Mart 2016 tarihinde yapılan toplantıya ilişkin sonuç bildirgesi Avrupa Birliği Konseyi’nin internet sitesinde “Uluslararası Zirve AB-Türkiye Açıklaması 18 Mart 2016 Basın Bildirisi 144/16” (International Summit EU-Turkey Statement, 18 March 2016 Press Release 144/16) başlığı altında yayınlanmıştır²³. Dışişleri Bakanlığı metni “mutabakat” olarak nitelendirmiştir²⁴. Avrupa Birliği Bakanlığı, Mutabakat Zaptı’nı “18 Mart 2016 Tarihli Avrupa Birliği Türkiye Zirvesi Bildirisi” şeklinde Türkçeye çevirmiştir. Avrupa Birliği Bakanlığı’nın internet sitesinde yayınlanan metin şöyledir:

58

“Bugün, Avrupa Birliği (AB) Zirvesine katılan liderler Türk muhataplarıyla bir araya gelmişlerdir. Bu Zirve, göç krizinin ele alınmasının yanı sıra, Türkiye-AB ilişkilerinin derinleştirilmesine odaklanmış olan ve Kasım 2015’ten bu yana gerçekleştirilen üçüncü toplantıdır.

AB liderleri, Ankara’da Pazar günü gerçekleşen bombalı saldırının ardından Türk halkına en derin taziye dileklerini sunmuşlardır. Bu menfur saldırıyı şiddetle kınamışlar ve terörün her türlüsüne karşı verilen mücadelede desteklerinin süreceğini yinelemiştir.

20 LABAYLE Henri/DE BRUYCKER Philippe, The EU-Turkey Agreement on migration and asylum: False pretences or a fool’s bargain? [Blog] EU Immigration and Asylum Law and Policy 1.4.2016: [http://eumigrationlawblog.eu/the-eu-turkey-agreement-on-migration-and-asylum-false-pretences-or-a-fools-bargain/\(26.6.2017\)](http://eumigrationlawblog.eu/the-eu-turkey-agreement-on-migration-and-asylum-false-pretences-or-a-fools-bargain/(26.6.2017)).

21 AYDIN Gökhan, Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları, 2(2016)2 GAD, s. 185.

22 ELİTEZ Ceren, The EU-Turkey “Refugee Deal”: A New Way of Responsibility-Sharing or the Collapse of the International System for the Protection of Refugees?, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2016, s. 1 vd.

23 Council of the European Union EU-Turkey statement, 18 March 2016 International Summit Press Release144/16 Foreign Affairs&International Relations: http://www.consilium.europa.eu/press-releases-pdf/2016/3/40802210113_en.pdf (15.6.2017).

24 Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (16.6.2017).

Türkiye ve AB, 29 Kasım 2015 tarihinde hayata geçirilen Ortak Göç Eylem Planı'nın uygulanması konusunda kararlı olduklarını yeniden teyit etmişlerdir. Türkiye'nin iş gücü piyasasını geçici koruma altında bulunan Suriyelilere açması, Suriyelilere ve diğer uyruklulara yönelik yeni vize gerekliliklerinin getirilmesi, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün güvenlik alanındaki çabalarının geliştirilmesi ve bilgi paylaşımının geliştirilmesi dahil halihazırda pek çok ilerleme kaydedilmiştir. Ayrıca AB, Sığınmacı Mali İmkânı'nın 3 milyar avroluk kısmını somut projelere yönelik olarak dağıtmaya başlamış, vize serbestisi alanında ve katılım müzakerelerinde çalışmalar geçtiğimiz Aralık ayında 17. Faslın müzakerelere açılması dahil olmak üzere ilerlemiştir. Türkiye ayrıca, 7 Mart 2016 tarihinde, Türkiye'den Yunanistan'a geçen ve uluslararası korumaya muhtaç olmayan tüm göçmenlerin hızlı bir şekilde geri kabul edilmesi ve Türk karasularında yakalanan bütün düzensiz göçmenlerin geri alınması hususlarında mutabakatını bildirmiştir. Ayrıca Türkiye ve AB, göçmen kaçakçılarına karşı alınan tedbirlerin artırılmasına devam edilmesi hususunda mutabık kalmışlar ve Ege Denizi'nde NATO faaliyetinin başlatılmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Aynı zamanda Türkiye ve AB, daha fazla, süratli ve kararlı adımların atılması gerektiğinin farkındadır.

Kaçakçıların çalışma şekillerini sekteye uğratmak ve göçmenlere hayatlarını riske atmak yerine alternatif sunmak amacıyla, AB ve Türkiye bugün, Türkiye'den AB'ye gerçekleşen düzensiz göçü sonlandırmaya karar vermişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki ilave hususlarda mutabakata varmışlardır:

1) 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye'den Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenler Türkiye'ye iade edilecektir. İade işlemi, AB hukukuna ve uluslararası hukuka tam olarak uygun şekilde gerçekleştirilecek; hiçbir surette toplu sınır dışı etme işlemi olmayacaktır. Tüm göçmenler, ilgili uluslararası standartlar uyarınca ve geri

göndermeme ilkesine uygun olarak korunacaktır. Bu uygulama, insani mağduriyetlere son verilmesi ve kamu düzeninin yeniden tesis edilmesi için gerekli olan geçici ve olağanüstü bir tedbir olacaktır. Yunan adalarına ulaşan göçmenler, usulüne uygun olarak kayıt altına alınacak ve her sığınma başvurusu, Yunan yetkililer tarafından, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile işbirliği içinde, Sığınma Usulleri Direktifi uyarınca bireysel olarak işleme konulacaktır. Sığınma başvurusunda bulunmayan veya başvuruları, bahse konu Direktif uyarınca dayanaktan yoksun ya da kabul edilemez bulunanlar, Türkiye'ye iade edilecektir. Türkiye ve Yunanistan, AB kurumlarının ve ajanslarının da desteğiyle, irtibatın sağlanması ve ikili düzenlemelerin sorunsuz bir şekilde işleyişinin kolaylaştırılması amacıyla, 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla, Türk görevlilerin Yunan adalarında, Yunan görevlilerin de Türkiye'de bulunmalarını da kapsayan gerekli tüm ikili düzenlemeleri kabul edecek ve gerekli adımları atacaktır. Düzensiz göçmenlerin iade işlemlerine ilişkin masraflar, AB tarafından karşılanacaktır.

2) Korunmaya muhtaç gruplara yönelik BM Kriterleri dikkate alınmak suretiyle, Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den bir diğer Suriyeli AB'ye yerleştirilecektir. BMMYK'nın yanı sıra Komisyonun, AB ajanslarının ve diğer üye devletlerin desteği ile, geri dönüşlerin başladığı ilk günden itibaren bu ilkenin uygulanmasının sağlanmasına yönelik bir mekanizma tesis edilecektir. Daha önce düzensiz bir şekilde AB'ye girmemiş ya da girmeye teşebbüs etmemiş göçmenlere öncelik verilecektir. AB tarafında ise bu mekanizma çerçevesinde yeniden yerleştirme, ilk etapta, 20 Temmuz 2015 tarihinde üye devletlerin hükümet temsilcilerinin katıldığı AB Adalet ve İçişleri Konseyi toplantısı kararlarında yer alan taahhütlerden kalan 18 bin kişinin yerleştirilmesi şeklinde olacaktır. Daha fazla yeniden yerleştirme ise, ilave en fazla 54.000 kişiye kadar gönüllülük esasına dayanan benzer bir düzenleme aracılığıyla gerçekleştirilecektir.

AB Zirvesi'ne katılan liderler Komisyonun, 22 Eylül 2015 tarihli AB içerisinde yeniden yerleştirme kararında, bu düzenlenme çerçevesinde üstlenilmiş olan üçüncü bir ülkeden AB ülkesine herhangi bir yerleştirme yapılması taahhüdünün, bahse konu karar kapsamında tahsis edilmiş yerlerden dengelenmesine imkân verecek şekilde bir değişiklik önerisinde bulunma niyetini memnuniyetle karşılamaktadır. Bu düzenlemelerin, düzensiz göçe son verme amacını karşılamaması ve iade sayısının yukarıda belirtilen sayılara yaklaşması halinde bu mekanizma yeniden gözden geçirilecektir. İade sayısının yukarıda belirtilen sayıları aşması halinde mekanizma devam ettirilmeyecektir.

3) Türkiye, Türkiye'den AB'ye yasadışı göçe yönelik yeni deniz ve kara güzergâhlarını önlemek için gerekli her türlü tedbiri alacaktır ve bu amaç doğrultusunda AB'nin yanı sıra komşu devletlerle de işbirliği yapacaktır.

4) Türkiye ve AB arasındaki düzensiz geçişler sona erdiğinde ya da en azından büyük ölçüde ve sürdürülebilir şekilde azaltıldığında Gönüllü İnsani Kabul Planı uygulamaya konulacaktır. AB üye devletleri bu plana gönüllülük esasında katkıda bulunacaktır.

5) Tüm beklentilerin karşılanması kaydıyla, en geç Haziran 2016 sonuna kadar Türk vatandaşlarına yönelik vize gerekliliklerinin kaldırılması amacıyla, Vize Serbestisi Yol Haritasının katılan tüm üye devletler bakımından yerine getirilmesine hız verilecektir. Bu amaçla Türkiye, Komisyonun yükümlülüklerin yerine getirilmesi ile ilgili gerekli değerlendirmesinin ardından, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyinin verecekleri nihai karara temel teşkil edecek uygun öneriyi Nisan sonuna kadar sunmasını sağlamak üzere, kalan yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli adımları atacaktır.

6) AB, Türkiye ile yakın işbirliği içerisinde, Türkiye için Sığınmacı

Mali İmkânı kapsamında başlangıç olarak tahsis edilen 3 milyar avronun ödenmesini hızlandıracak ve Mart ayı sonundan önce, Türkiye'nin sağlayacağı hızlı bildirimler ile tespit edilecek geçici koruma altındaki kişilere yönelik daha çok sayıda projenin finansmanını sağlayacaktır. Başta sağlık, eğitim, altyapı, gıda ve diğer yaşam giderleri gibi Sığınmacı Mali İmkânından hızlı bir şekilde finanse edilebilecek alanlarda olmak üzere, sığınmacılara yönelik somut projelere ilişkin bir ilk liste müşterek olarak bir hafta içerisinde oluşturulacaktır. Bu kaynaklar tamamıyla kullanılması aşamasına yaklaşıldığında ve yukarıdaki yükümlülükler karşılandığında, AB, Sığınmacı Mali İmkânı çerçevesinde 2018'in sonuna kadar 3 milyar avroluk ilave bir fonu devreye sokacaktır.

7) Türkiye ve AB, Gümrük Birliği'nin iyileştirilmesi konusunda devam etmekte olan çalışmaları memnuniyetle karşılamıştır.

8) Türkiye ve AB, 29 Kasım 2015 tarihli ortak açıklamalarında belirtildiği şekilde müzakere sürecini yeniden canlandırmaya yönelik kararlılıklarını tekrar teyit etmişlerdir. Türkiye ve AB 14 Aralık 2015 tarihinde 17. Faslın müzakereye açılmış olmasını memnuniyetle karşılamışlardır ve bir sonraki adım olarak Hollanda Dönem Başkanlığı'nda 33. Faslın açılmasına karar vermişlerdir. Komisyonun Nisan ayında bu amaca yönelik bir öneri sunacak olmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Diğer fasılların açılmasına yönelik hazırlık çalışmaları, mevcut kurallar çerçevesinde üye devletlerin tutumlarına haneler getirmeksizin hız kazandırılmış şekilde devam edecektir.

9) AB ve AB'ye üye devletler, özellikle Türkiye sınırına yakın belirli alanlarda Suriye içindeki insani koşulların iyileştirilmesine yönelik olarak ve yerel nüfusun ve mültecilerin daha güvenli olacak alanlarda yaşamasını sağlamak üzere Türkiye ile her türlü ortak çabayı gösterecektir.

Tüm bu hususlar, eş zamanlı olarak iletilecek ve aylık olarak müştereken izlenecektir.

AB ve Türkiye, 29 Kasım 2015 tarihli ortak açıklama uyarınca gerekli olduğu takdirde tekrar bir araya gelmeye karar vermiştir²⁵.

Çalışmamızda, Dışişleri Bakanlığı'nın nitelendirmesi esas alınarak 18 Mart 2016 tarihli metin için “mutabakat zaptı” ifadesini kullanmayı tercih ettik²⁶. Çünkü Avrupa Birliği Bakanlığı 18 Mart 2016 tarihli metni “zirve bildirisi” başlığı altında yayınlamış ise de metinde taraflarca üstlenilen yükümlülükler ve kullanılan dil bir beyandan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Ayrıca metinde tarafların “anlaşmaya vardıkları”nın (agreed) ifade edilmesi; üzerinde anlaşmaya varılan dokuz hususun yerine getirilmesinin karşılıklı ve düzenli olarak aylık bazda izleneceği (all these elements will be taken forward in parallel and monitored jointly on a monthly basis) konularına yer verilmesi metnin bağlayıcılık gücünün göstergesini teşkil etmektedir. 18 Mart 2016 metninin bu özellikleri sebebiyle bir anlaşma olup olmadığı; eğer anlaşma değilse niteliğinin ne olduğu tartışmalı bir konudur. Aşağıda Milletlerarası Adalet Divanı (International Court of Justice-ICJ) tarafından 1975 ve 1994 yıllarında verilen atipik antlaşmalara ilişkin kararlar ile Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından doğrudan 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliğine ilişkin olarak verilen kararlar; Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu ve doktrindeki görüşler değerlendirilerek 18 Mart 2016 metninin hukuki niteliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

B. Avrupa Birliği-Türkiye Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasına İlişkin 18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin

25 18 Mart 2016 tarihli basın açıklamasının Türkçe metni için bkz. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf (16.6.2017).

26 Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te mutabakat zaptı şu şekilde tanımlanmıştır: “İki ülke arasında karşılıklı olarak eğitim, kültür, spor, ekonomi ve hukuk alanlarında yapılacak programlar ile bunlara ilişkin uygulamaların onaylandığı ön anlaşma”: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=mutabakat_zapti&guid=TDK.GTS.594e0edf7675a5.27406472 (24.6.2017).

Hukuki Niteliğine İlişkin Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları

1. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 18 Mart 2016 Tarihli Metne İlişkin Yetkisinin Hukuki Dayanağı

ABAD, 28 Şubat 2017 tarihinde karara bağlanan üç davada 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki vasıflandırmasını yapmış ve bu metnin bir milletlerarası antlaşma olmadığı sonucuna varmıştır. ABAD tarafından üç davada verilen kararın hukuki dayanağını Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın (Treaty on the Functioning of the European Union-TFEU) 263. maddesi oluşturmaktadır²⁷. Bu madde ile ABAD'a, Avrupa Birliği kurumları tarafından hazırlanan üçüncü kişiler bakımından etki doğuracak tasarrufların hukuka uygunluğunu denetleme yetkisi verilmiştir. Söz konusu maddenin birinci ve son fıkrasına göre:

“Avrupa Birliği Adalet Divanı, tavsiye ve görüşler hariç olmak üzere, yasama tasarruflarının, Konsey, Komisyon ve Avrupa Merkez Bankası'nın tasarruflarının ve Avrupa Parlamentosu'nun ve Avrupa Birliği Zirvesi'nin üçüncü kişiler bakımından hukuki etki doğurması amaçlanan tasarruflarının hukuka uygunluğunu denetler. Divan, Birlik organ, ofis veya ajanslarının üçüncü kişiler bakımından hukuki etki doğurması amaçlanan tasarruflarının da hukuka uygunluğunu denetler”.

Bu maddede belirtilen davaların, duruma göre, tasarrufun yayımlandığı, davacıya tebliğ edildiği veya tebliğ edilmemesi halinde, davacının tasarruftan haberdar olduğu tarihten itibaren iki ay içinde açılması gerekir.

Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 263. maddesi uyarınca ABAD'ın bir tasarrufun hukuka uygunluğunu denetleyebil-

²⁷ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, OJ C326 26.10.2012 s. 47-390.

mesi için (1) tasarrufun, tavsiye ve görüş niteliğinde olmaması yani bağlayıcı nitelik taşıması; (2) tasarrufun, yasama işlemi veya üçüncü kişiler bakımından hukuki etki doğuran bir işlem niteliğinde olması; (3) tasarrufun yayımlandığı, davacıya tebliğ edildiği veya tebliğ edilmemesi halinde, davacının tasarruftan haberdar olduğu tarihten itibaren iki ay içinde ABAD'a başvurulması gerekir.

2. 18 Mart 2016 Tarihli Metnin Hukuki Niteliğine İlişkin Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları

Avrupa Birliği Adalet Divanı, 18 Mart 2016 tarihinde Avrupa Birliği ile Türkiye arasında yapılan Mutabakat Zaptı'nın hukuki niteliği hakkında üç karar vermiştir. Bu üç karar, aynı tarihte yani 28 Şubat 2017 verilmiş ve içerik olarak birbiriyle aynıdır. Söz konusu kararlarda sadece ABAD'a başvuran kişilere ilişkin maddi olaylarda bazı farklılıklar vardır. Her üç davada da davacılar, 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki açıdan bağlayıcı nitelikte bir metin olduğunu; hatta milletlerarası antlaşma niteliği taşıması sebebiyle bu metne istinaden Yunanistan'dan Türkiye'ye geri gönderilen üçüncü ülke vatandaşlarının bu metne dayanabileceklerini; hukuka uygun olmayan bu metnin Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 263. maddesi uyarınca iptal edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. ABAD tarafından karara bağlanan ve 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliğinin değerlendirildiği davalar şunlardır:

(1) Case T-257/16, *NM v European Council*, 28 Şubat 2017

(2) Case T-193/16, *NG v European Council*, 28 Şubat 2017

(3) Case T-192/16, *NF v European Council*, 28 Şubat 2017

Birinci dava Pakistan vatandaşı *NM* tarafından Avrupa Birliği Konseyi'ne karşı açılmıştır. *NM v European Council* davasına ilişkin baş-

vuru, Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Anlaşma'nın 263. maddesi uyarınca Türkiye ile Avrupa Birliği Konseyi arasında yapıldığı iddia edilen 18 Mart 2016 tarihli anlaşma ile aynı tarihli Avrupa Birliği-Türkiye beyanının iptali talebiyle yapılmıştır. Pakistan vatandaşı *NM*, hayatının ciddi tehlike altında olması sebebiyle ve zulüm korkusuyla Pakistan'dan kaçtığı; Taliban'ın uyguladığı zulümden kurtulmak için 10 Mart 2016 tarihinde Almanya'da yaşayan ailesiyle birleşmek üzere Yunanistan'a gittiğini ifade etmiştir. Yunanistan'da iltica talebini yaparken parmak izinin verilmesinin zorunlu olduğunu, parmak izini verirken tereddüt ettiğini; iltica başvurusunun Yunan makamlarınca reddedildiğini; başvurusunun özellikle mülakat sırasında Almanya'ya gitmek istemesini bildirmesi sebebiyle reddedildiğini; aslında Yunanistan'daki kamplarda altyapı yetersizlikleri, iltica prosedürünün uzun sürmesi, Avrupa Birliği iltica sistemine dahil etmedeki aksaklıklar, iltica davalarında karşılaşılan sorunlar başta olmak üzere kötü koşullar sebebiyle hiçbir zaman Yunanistan'da iltica talebinde bulunmak istemediğini; nitekim Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın *N.S. ve Diğerleri* (C-411/10 ve C-493/10) davasında ve AİHM'in *M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan* davasında söz konusu aksaklıkların altını çizdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Yunanistan'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den de Pakistan'a geri gönderilmesini engellemek amacıyla Yunanistan'da iltica talebinde bulunduğunu iddia etmiştir. *NM*, Avrupa Birliği Adalet Divanı'na yaptığı başvurusunda 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir antlaşmanın²⁸ yapıldığını; bu antlaşmanın iptal edilmesi ve yargılamaya ilişkin masrafların Avrupa Birliği Konseyi tarafından ödenmesini talep etmiştir. *NM*, ayrıca Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Yargılamaya İlişkin Kuralları'nın 152. maddesi uyarınca yargılamanın hızlandırılmış usulde (expedited procedure) gerçekleştirilmesini talep

28 *NM*, 18 Mart 2016 Mutabakat Metninin bir anlaşma olduğunu iddia ettiğinden ABAD, kararında bu metinden "itiraz edilen anlaşma" ("the challenged agreement") olarak söz edilmiştir.

etmiştir.

İkinci dava olan *NG v European Council* davasında 28 Şubat 2017 tarihinde verilen ABAD kararına konu olan olayda Afgan vatandaşı *NG*, zulüm görme riski ve hayatına yönelik tehdit altında olduğundan ailesi ile birlikte Afganistan'dan kaçtığını; Taliban tarafından hedef alındığını ve Taliban'ın kendisine doğrudan yönelik eylemleri olduğunu; Amerika ile bağlantılı Afgan ordusu için hassas görevler icra eden özel bir şirkette çalışması sebebiyle Taliban üyelerinin kendisini öldürmeye çalıştıklarını; 18 Mart 2016 tarihinde Yunanistan'a gittiğini, ancak asıl niyetinin Almanya'ya giderek iltica talebinde bulunmak olduğunu; Yunanistan'da kendisine baskı yapılarak 18 Mart 2016 Anlaşması²⁹ nedeniyle iltica talebinde bulunmaya zorlandığını; baskı sonucunda iltica talebinde bulunmak zorunda kaldığını; hiçbir zaman Yunanistan'da iltica talebinde bulunma niyetinin olmadığını; zaten Yunanistan'da iltica taleplerinin oldukça uzun bir zaman içinde değerlendirildiğini; kampların alt yapılarının ve yaşam koşullarının çok kötü durumda olduğunu; gerek idari gerekse yargılama sürecinde sistematik olarak aksaklıkların yaşandığını; zaten Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 21 Aralık 2011 tarihli kararında (*N.S. ve Diğerleri C-411/10 ve C-493/10*) ve AİHM'in 21 Ocak 2011 tarihli (*M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan*) kararında bu hususların ifade edildiğini belirtmiştir. *NG*, Yunanistan'da iltica talebinde bulunmasının tek sebebinin 18 Mart 2016 tarihli Anlaşma uyarınca Türkiye'ye geri gönderilmesini ve buradan da Afganistan'a sınırdışı edilmesini engellemek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca *NG*, ABAD'a yaptığı başvurusunun hızlandırılmış usulde karara bağlanmasını talep etmiştir.

Üçüncü dava *NF v European Council* davasıdır. *NF v European Council* davasında verilen karara konu olan olayda, Pakistan vatandaşı *NF*, hayatına yönelik tehdit ve zulme uğrama riski altında Pakistan'dan

29 Bkz. dipnot 28'deki açıklama.

kaçtığını; ailesinden miras kalan malvarlığını almaması için kendisine suikast girişimi yapıldığını; Türkiye üzerinden botla 19 Mart 2016 tarihinde Yunanistan'a kaçtığını; 11 Nisan 2016 tarihinde Yunan makamlarına iltica başvurusu yaptığını; Yunanistan'ın Lesbos Adası'na kaçtığı tarih olan 18 Nisan 2016 tarihine kadar geri gönderme merkezinde tutulduğunu; Yunan makamlarının baskısı sebebiyle iltica talebi yaptığını; ancak hiçbir zaman gerçekte Yunan makamlarına iltica talebinde bulunma niyetinin olmadığını; Yunanistan'da iltica işlemlerinin oldukça uzun sürdüğünü, Avrupa Birliği iltica sisteminin uygulanmasında gerek idari aşamada gerekse yargı aşamasında ciddi aksaklıklar olduğunu; zaten bu aksaklıkların Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 21 Aralık 2011 tarihli kararında (*N.S. ve Diğerleri C-411/10 ve C-493/10*) ve AİHM'in 21 Ocak 2011 tarihli (*M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan*) kararında ifade edildiğini belirtmiştir. *NF*, Yunanistan'da iltica talep etmesinin tek sebebinin Türkiye'ye geri gönderilmesini ve buradan da Pakistan'a sınırdışı edilmesini engellemek olduğunu ifade etmiştir. *NF*, Avrupa Birliği Adalet Divanı'na yaptığı başvurusunda 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir antlaşmanın³⁰ yapıldığını; bu antlaşmanın iptal edilmesi; yargılamanın hızlandırılmış usulde yapılması ve yargılamaya ilişkin masrafların Avrupa Birliği Konseyi tarafından ödenmesini talep etmiştir.

ABAD, her üç kararda Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 18 Mart 2016 tarihinde yapılan toplantıya kadar olan süreci şu şekilde açıklamıştır:

15 Kasım 2015 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği Suriye'de meydana gelen krize çare bulmak amacıyla geçici korumadan yararlanan Suriyelilere destek vermek ve göç yönetimi hususunda ortak bir eylem planı üzerinde anlaşmışlardır. Avrupa Birliği-Türkiye Ortak Eylem

30 Bkz. dipnot 28'deki açıklama.

Planı'nda, Suriye krizine çare bulmak için üç yöntem belirlenmiştir: Birincisi, kitlesel akına yol açan sebepleri tespit etmek; ikincisi geçici koruma altında olan Suriyelilere destek vermek ve üçüncüsü Avrupa Birliği'ne yasadışı göçü önlemek amacıyla işbirliğini güçlendirmek. 29 Kasım 2015 tarihinde Avrupa Birliği üyelerinin devlet ve hükümet başkanları ile Türkiye başbakanı bir araya gelmiş; ortak eylem planını hayata geçirmek konusunda anlaşmış; özellikle uluslararası korumaya ihtiyacı olmayan kişilerin Avrupa Birliğine yasadışı yollardan girmesinin önlenmesi için işbirliğinin güçlendirilmesine ve yasadışı olarak Avrupa Birliği ülkelerine giren kişilerin Avrupa Birliği-Türkiye geri kabul antlaşması uyarınca Türkiye'ye gönderilmesi; insan kaçakçılığıyla etkin bir şekilde mücadele edilmesi; Avrupa Birliği'nin dış sınırlarının korunması ve göç krizinin sonlandırılması hususunda mutabık kalmışlardır. Aynı zamanda Yunan adalarına Türkiye üzerinden giden yasadışı göçmenlerin Türkiye'ye gönderilmesi ve Türkiye tarafından Yunan adalarından kabul edilen her Suriyeliye karşılık Türkiye'deki bir Suriyelinin Avrupa Birliği ülkelerine yerleştirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki iki taraflı geri kabul antlaşması uyarınca 1 Haziran 2016 tarihinden itibaren Yunanistan Türkiye'ye yasadışı kişilerin gönderilmesinde önemli bir aşama kaydetmiştir. 18 Mart 2016 tarihinde AB-Türkiye Beyanı (EU-Turkey statement), Avrupa Birliği Konseyi'nin internet sitesinde 144/16 Nolu Basın Açıklaması olarak yayınlanmıştır. Söz konusu Basın Açıklaması 29 Kasım 2015 tarihinde uzlaşılan eylem planının bir parçasını teşkil etmektedir.

Her üç davada Avrupa Birliği Konseyi, 18 Mart 2016 tarihli metnin Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu uyarınca bir milletlerarası antlaşma olmadığını; sadece basın açıklaması olarak yayımlandığını; Türkiye ile üye devletler arasında verimli bir iletişimin olmasını sağ-

lamak için metnin kaleme alındığını; metnin içeriğinin ve metni kaleme alanların niyetinin hukuken bağlayıcı veya milletlerarası antlaşma niteliğinde bir metin hazırlamak olmadığını ifade etmiştir. Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Birliği-Türkiye açıklamasında kullanılan dilin, özellikle İngilizce metindeki ifadelerin, 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuken bağlayıcı olmayan bir metin olduğunu gösterdiğini; zaten söz konusu metnin 18 Mart 2016 tarihinde yapılan toplantıya ilişkin 144/16 numaralı basın açıklaması şeklinde duyurulduğunu belirtmiştir. ABAD’da açılan üç davada da *NM*, *NF* ve *NG* Konsey ve Komisyon’un 18 Mart 2016 tarihli metnin bir milletlerarası antlaşma olmadığına ve bu metnin politik bir taahhüt olarak üçüncü kişiler tarafından ileri sürülemeyeceğine ilişkin beyanlarına karşı çıkmış; 18 Mart 2016 tarihli metnin hazırlanmasında Konsey ve Komisyon’un aktif rolünün olduğunu; söz konusu metinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin “anlaşmaya vardığı”, “kararlaştırdığı”, “teyit ettiği” başta olmak üzere hukuken bağlayıcı bir metin olduğunu gösteren ifadelerin kullanıldığını; her iki taraf açısından bazı taahhütlere yer verildiğinin belirtildiğini; içeriği itibarıyla söz konusu metnin hukuken bağlayıcı nitelikte bir milletlerarası antlaşma olduğunu ifade etmiştir.

Avrupa Birliği Adalet Divanı’na göre, Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma’nın 263. maddesinde sözü edilen iptal davası, sadece Avrupa Birliği kurumları, organları, ofisleri ve ajansları tarafından kabul edilen şekli ve niteliği ne olursa olsun hukuki sonuç doğurmaya yönelik bütün tasarruflar için başvurulabilecek bir yoldur. Bu bağlamda basın açıklaması şeklindeki bir metnin üçüncü şahıslar için hukuki sonuç doğurması ve Avrupa Birliği’nin kurumları, organları, ofisleri ve ajansları tarafından kabul edilen bir metin olması halinde Avrupa Birliği mahkemeleri tarafından hukuki niteliği gözden geçirilebilecektir. Avrupa Birliği Konseyi ve Komisyonu tarafından hazırlanan ve hukuki sonuç doğuran tasarruflar Avrupa Birliği mahkemelerince gözden

geçirilebilir. Ancak 263. madde uyarınca Avrupa Birliği mahkemeleri kural olarak ulusal bir kurum veya Avrupa Birliği'nin bir düzenlemesi uyarınca teşkil edilen bir komitenin üyesi olarak hareket eden bazı üye devletlerin temsilcileri tarafından yapılan tasarrufların hukuka uygunluğunu gözden geçiremez. Aynı şekilde Konsey üyesi sıfatı olmaksızın sadece üye devletlerin hükümet veya devlet başkanları olarak Avrupa Birliği kurumlarında yapılan toplantılara iştirak eden üye devlet temsilcileri tarafından yapılan tasarruflar Avrupa Birliği mahkemelerinin denetimine tabi değildir. ABAD'a göre, 18 Mart 2016 tarihli Avrupa Birliği-Türkiye açıklaması, bir milletlerarası antlaşma olmayıp Konsey'in Türkiye ile bir antlaşma yapmak için yaptığı bir tasarruftur ve bu nedenle 144/16 numaralı basın açıklaması olarak yayınlanmıştır. ABAD, 18 Mart 2016 tarihli toplantının, Kasım 2015 tarihinden sonra yapılan üçüncü toplantı olduğunu ifade etmiştir. Ancak daha önce 29 Kasım 2015 ve 7 Mart 2015 tarihlerinde yapılan iki toplantıya üye devletlerin temsilcileri hükümet veya devlet başkanları olarak katılmış olup Konsey üyesi sıfatıyla toplantılara katılmamışlardır. 29 Kasım 2015 tarihinde yapılan ilk toplantıdan sonra hükümet ve devlet başkanları, "Türk mevkidaşlarıyla görüşen hükümet ve devlet başkanları" olarak basın açıklaması yapmışlardır. İkinci toplantıya katılan hükümet ve devlet başkanları "Avrupa Birliği Hükümet ve Devlet Başkanları Açıklaması" başlığı altında basın açıklaması yapmışlardır ve basın açıklamasında Türk Başbakanı ile Türkiye tarafından 7 Mart 2016 tarihinde yapılan ek önerilere istinaden Türkiye üzerinden gelen yasadışı göçmenlerin Yunan adalarından Türkiye'ye geri gönderilmesi ve Yunan adalarından Türkiye'ye gönderilen bir Suriyeliye karşılık Türkiye'den bir Suriyelinin Avrupa Birliği ülkelerine kabul edilmesi konusunda anlaşmaya varıldığı ifade edilmiştir. ABAD'a göre, 144/16 numaralı basın açıklaması olarak yayınlanan 18 Mart 2016 tarihli Avrupa Birliği-Türkiye açıklaması daha önce yapılan hükümet ve devlet başkanları toplantı-

larına ilişkin basın açıklamalarından farklılık göstermektedir. 144/16 numaralı basın açıklaması olarak yayınlanan 18 Mart 2016 tarihli Avrupa Birliği-Türkiye açıklaması, (1) Avrupa Birliği Konseyi üyeleri ile Türk mevkidaşları arasında yapılan toplantının sonucunda kaleme alınmıştır. (2) Türk mevkidaşlarıyla görüşen Avrupa Konseyi üyeleriydi. (3) Açıklamada yer alan eylemler hususundaki anlaşma Türkiye ve Avrupa Birliği arasında yapılmıştır. O halde sayılan üç farklılık ile bağlantılı olarak 18 Mart 2016 tarihli toplantıya katılan üye devletlerin temsilcilerinin Avrupa Birliği Konseyi kurumu adına mı yoksa üye devletleri temsilen mi toplantıya katılıp katılmadıklarının belirlenmesi gerekir. 144/16 numaralı basın açıklaması kural olarak Avrupa Birliği Konseyi'nin görev kapsamına giren “dışişleri ve milletlerarası ilişkiler” başlığı altında ve üye devlet başkanları ile hükümet başkanları ve üçüncü ülkelerin temsilcilerinin katıldığı “Milletlerarası Zirve” şeklinde Avrupa Konseyi tarafından yayınlanmıştır. Dolayısıyla bu üç unsurdan da 144/16 numaralı basın açıklamasının milletlerarası antlaşma olup olmadığını çıkarmak mümkün gözükmemektedir. ABAD'a göre, 144/16 numaralı basın açıklamasının içeriğine bakıldığında Avrupa Birliği Konseyi üyelerinden söz edilmesine rağmen Konsey bu ifadenin üye devletlerin devlet ve hükümet başkanları şeklinde yorumlanması gerektiğini; aynı şekilde “Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti bazı hususlarda anlaşmışlardır” ifadesinin ise basın açıklamasını anlaşılır kılmak için kullanıldığını belirtmiştir.

ABAD, Konsey tarafından ibraz edilen belgelerden devlet ve hükümet başkanlarının Türk başbakanıyla üye devletleri temsilen toplandıklarını gösterdiğini; Konsey ve Komisyon başkanlarının resmî olarak toplantıya davet edilmediklerini; Konsey ve Komisyon başkanının toplantıda hazır bulunmasının görüşmelerin Avrupa Birliği Konseyi ile Türkiye Cumhuriyeti arasında gerçekleştiğinin göstergesi olamayacağını; 144/16 numaralı basın açıklamasında yer alan “Avrupa Konseyi

üyeleri” ve “Avrupa Birliği” ifadelerini üye devletlerin temsilcileri şeklinde anlamak gerektiğini; 144/16 numaralı basın açıklaması ile Avrupa Birliği adına Türk hükümeti ile bir milletlerarası antlaşma yapılmasının söz konusu olmadığını; dolayısıyla Konseyin hukuki sonuç doğuran bir tasarrufunun bulunmadığını belirterek 263. madde kapsamında inceleme yapma yetkisinin olmadığına ve 144/16 numaralı basın açıklamasının müphem bir metin olması sebebiyle taraflardan her birinin yaptığı yargılama masraflarına kendisinin katlanmasına karar vermiştir.

C. Doktrindeki Görüşler ve Milletlerarası Adalet Divanı Kararları Işığında 18 Mart 2016 Tarihli Metnin Hukuki Niteliği

Avrupa Birliği Parlamentosu 22 Mart 2016 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi’ne 18 Mart 2016 tarihli metnin bir antlaşma olup olmadığı; eğer antlaşma ise neden Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma’nın 218. maddesindeki usule uyulmadığı; söz konusu metnin bağlayıcı olmadığı ve bazı hükümlerinin uygulanmayabileceği hususlarında Türk tarafının bilgilendirilip bilgilendirilmediği sorularını yöneltmiştir³¹. Avrupa Birliği Komisyonu ve Konseyi cevabında 18 Mart 2016 tarihli metnin bir milletlerarası anlaşma olmadığını ifade etmiştir.

Doktrinde bir görüş 18 Mart 2016 tarihli metnin imzalanmamış olması, Avrupa Birliği Resmi Gazetesi’nde yayınlanmamış olması; basit bir basın açıklaması şeklinde Konsey’in internet sitesinde yayınlanması; Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Anlaşma’nın milletlerarası antlaşmaların yapılmasına ilişkin 218. maddesinde öngörülen usulde hazırlanmamış olması; Avrupa Birliği Konseyi ile Türkiye temsilcilerinin toplantısı sonucunda alınması; Konsey’in aldığı bir karar olmaması ve Avrupa Birliği Parlamentosu’nun sürece dahil olmaması veya sonradan onay vermemesi hususlarının 18 Mart 2016 metninin bir antlaşma

31 Parliamentary questions 22 March 2016 Question for oral answer to the Council Rule 128, Subject: Legal nature and binding nature of the so-called ‘EU-Turkey Agreement’: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+OQ+O-2016-000053+0+DOC+XML+V0//EN> (18.6.2017).

olmadığı sonucuna götürebileceğini ifade etmiştir³². Ancak doktrinde, bir metnin anlaşma olup olmadığının yalnızca metnin şeklinden veya adından hareketle belirlenemeyeceği; Milletlerarası Adalet Divanı'nın bazı kararlarında da ifade edildiği üzere “ortak bildiri” (a joint communication), “ortak beyan” (a joint declaration) ve hatta toplantı zabıtlarının (minute of a meeting) atipik milletlerarası antlaşma metinleri olarak ortaya çıkabileceği; ABAD tarafından *Parliament and Commission v Council*³³ davasında verilen kararda Avrupa Birliği sularında Bolivya bayraklı gemilere avlanma yetkisini veren beyanın (declaration) Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 218. maddesi uyarınca milletlerarası antlaşma olarak değerlendirildiği; ABAD'ın *France v Commission*³⁴ davasında imza içermeyen rehber kuralların (guidelines) milletlerarası antlaşma niteliğinde olup olmadığının belirlenmesinde tarafların bu kurallara bağlayıcılık gücü verip vermediklerinin belirleyici faktör olarak kabul edildiği; ABAD'ın, somut olayda taraflarca rehber kurallara bağlayıcılık gücü verilmemesi sebebiyle rehber kuralların milletlerarası antlaşma niteliğinde olmadığı sonucuna vardığı; söz konusu içtihatlardan anlaşılacağı üzere metnin şeklinden içeriğinin ve tarafların amacının o metnin milletlerarası antlaşma niteliğinde olup olmadığını belirlediği ifade edilmiştir³⁵.

18 Mart 2016 metninin, “açıklama” (“statement”) şeklinde yayınlanması sebebiyle hukuken bağlayıcı bir metin olmadığı; bu nedenle gerek Türkiye gerekse Avrupa Birliği tarafından kendi usullerine göre onaylanmasının gerekmediği; bu metnin yalnızca siyasi açıdan bağlayıcı bir metin olduğu; ancak söz konusu metnin uygulanması halinde

32 MĂTUŞESCU Constanța, Considerations on the Legal Nature and Validity of the EU-Turkey Refugee Deal, 6(2016) Law Review, s. 94-95.

33 *European Parliament and European Commission v Council of the European Union*, Joined Cases C103/12 and C165/12, Judgment of the Court (Grand Chamber), 26 November 2014.

34 *French Republic v Commission of the European Communities*, Case C-233/02, Judgment of the Court (Full Court) of 23 March 2004.

35 MĂTUŞESCU, 96-98.

bu metne istinaden mahkemelere müracaat edilebileceği ifade edilmiştir³⁶. 18 Mart 2016 tarihli metinde kullanılan dilin önemli olmadığı; zaten basın açıklamalarının hukuki niteliğinin antlaşma olup olmadığı hususunda Milletlerarası Adalet Divanı'nın 1978 yılında Ege Denizi davasında verdiği kararında da vurguladığı üzere metnin içeriğinin, tarafların niyetinin ve taraflar arasındaki diplomatik müzakerelerin önem taşıdığı ifade edilmiştir³⁷.

Milletlerarası Adalet Divanı'nın 19 Aralık 1978 tarihinde verdiği karar Yunanistan ile Türkiye arasındaki kıta sahanlığı davasına ilişkindir. Milletlerarası Adalet Divanı'nın *Yunanistan v. Türkiye* davasında verdiği karara konu olan olayda Türkiye ve Yunanistan başbakanları arasında bir toplantı gerçekleştirilmiş, daha sonra Brüksel'de 31 Mayıs 1975 tarihli ortak açıklama (joint communiqué) yapılmıştır. Türkiye, ortak açıklamanın milletlerarası antlaşma olmadığını, Yunanistan ise milletlerarası antlaşma olduğunu ileri sürmüştür. Milletlerarası Adalet Divanı, oyçokluğuyla verdiği kararında, ortak açıklamanın bir milletlerarası antlaşma olmaması sebebiyle Yunanistan tarafından yapılan başvuruyu karara bağlama yetkisinin olmadığı sonucuna vararak davayı reddetmiştir. Milletlerarası Adalet Divanı, bir metnin antlaşma olup olmadığının belirlenmesinde metnin şeklinin tek başına yeterli olmadığını, Yunanistan ve Türkiye arasındaki yürütülen diplomatik müzakerelerin de dikkate alınması gerektiğini; tarafların niyetlerinin ne olduğunun önemli olduğunu; Türkiye'nin başından beri diplomatik müzakerelerdeki genel tutumunun ve niyetinin basın açıklamasından farklı olduğunu; ayrıca bu metinde anlaşmaya varılan hususların ve metnin

36 BABICKÁ Karolína, EU-Turkey deal seems to be schizophrenic: <http://migrationonline.cz/en/eu-turkey-deal-seems-to-be-schizophrenic> (17.6.2017); PEERS Steve, The draft EU/Turkey deal on migration and refugees: is it legal?: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/03/the-draft-euturkey-deal-on-migration.html> (17.6.2017).

37 DEN HEIJER Maarten/SPIJKERBOER Thomas, Is the EU-Turkey refugee and migration deal a treaty?, 7 April 2016: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html> (17.6.2017).

içeriğinin, tarafların, Yunan ve Türk hükümetini temsilen hukuken bağlayıcı şartsız taahhütte bulduklarını göstermediğini belirterek 1 Mayıs 1975 tarihli ortak açıklamanın taraflar arasında özel bir milletlerarası anlaşma niteliği taşımadığı sonucuna varmıştır³⁸.

Milletlerarası Adalet Divanı'nın *Katar v. Bahreyn* davasında verdiği 1 Temmuz 1994 tarihli karar da 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliğinin belirlenmesinde yol gösterici niteliktedir³⁹.

Milletlerarası Adalet Divanı, 1 Temmuz 1994 tarihli kararında, Suudi Arabistan ve Katar Emiri arasında 19 ve 21 Aralık 1987 tarihlerinde; Suudi Arabistan ile Bahreyn Emiri arasında 19 ve 26 Aralık 1987 tarihlerinde teati edilen mektupların; “tutanak” (minutes) başlığını taşıyan; Bahreyn, Katar ile Suudi Arabistan dışişleri bakanları tarafından Do-ha’da 25 Aralık 1990 tarihinde imzalanan metnin, taraflar açısından hak ve borç doğuran bir milletlerarası antlaşma olduğu sonucuna varmıştır. Milletlerarası Adalet Divanı, Bahreyn’in iddialarının aksine, metnin yalnızca taraflar arasındaki müzakerelerin kaydını yansıtmadığını; bu metnin, tarafların taahhütlerinin tek tek sayıldığı metinler olduğunu; söz konusu metnin milletlerarası hukuk açısından hak ve yükümlülük doğurması sebebiyle bunların milletlerarası antlaşma niteliğinde olduklarını ifade etmiştir. Milletlerarası Adalet Divanı 1 Temmuz 1994 tarihli kararında da metnin antlaşma olup olmadığının belirlenmesinde metnin şeklinin değil içeriğinin ve tarafların bu metinle bağlanma niyetinin önem taşıdığını; tarafların metinle bağlanma niyetinin belirlenmesinde ise metnin içeriğinin ve bu metinde kullanılan ifadelerin belirleyici olduğunu ifade etmiştir⁴⁰.

38 International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders Aegean Sea Continental Shelf Case (*Greece v. Turkey*) Judgment of 19 December 1978.

39 International Court of Justice Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions Between Qatar and Bahrain (*Qatar v. Bahrain*) Jurisdiction and Admissibility Judgment of 1 July 1994.

40 DEN HEIJER/SPIJKERBOER: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html> (17.6.2017).

Milletlerarası Adalet Divanı'nın iki kararına atıfta bulunan *Den Heijer/Spijkerboer*, 18 Mart 2016 metninin Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 216. maddesi uyarınca antlaşma olmadığını; 18 Mart 2016 tarihli metnin hukuki niteliğinin bu kararlar ışığında değerlendirilebileceğini; ABAD'ın muhtelif içtihatlarında Viyana Konvansiyonu'na taraf olmayan Avrupa Birliği açısından bu konvansiyonun örf ve adet kuralı niteliğindeki hükümlerinin Avrupa Birliği kurumlarını bağladığının⁴¹ ifade edildiğini; 18 Mart 2016 tarihli metnin ve içeriğinin bunun bir milletlerarası antlaşma olduğunu gösterdiğini; metinde tarafların Türkiye'den Avrupa Birliği'ne yasadışı göç akışını engellemeyi “kararlaştırdıklarını” ve bu amaçla bazı hususlarda “anlaştıklarını”; 18 Mart 2016 tarihli metnin taraflar açısından bazı yükümlülükler getirdiğini, Türkiye açısından yasadışı göçmenleri geri kabul, Avrupa Birliği açısından Türkiye'ye gönderilen her Suriyeli karşılığında Türkiye'den bir Suriyeli alma yükümlülüğünün öngörüldüğünü; 18 Mart 2016 metninin, Kasım 2015'de yapılan Avrupa Birliği-Türkiye Ortak Eylem Planı'nı teyit ettiğini ve eylem planının uygulandığının vurgulandığını, hatta Kasım 2015 tarihinden itibaren birkaç uygulama raporunun yayınlandığını ve bu raporların ortak eylem planının fiilen uygulandığını gösterdiğini; dolayısıyla 18 Mart 2016 metnin zaten uygulandığını, Yunan Parlamentosundan yasadışı göçmenlerin Türkiye'ye geri gönderilebileceğine ilişkin bir yasanın geçmiş olmasının bu uygulamanın en tipik göstergesi olduğunu; üstelik 4 Nisan 2016 tarihinde Türkiye'nin Yunanistan'dan yapılan ilk geri göndermeleri kabule başladığını; 18 Mart 2016 tarihli metnin bağlayıcı nitelikte olması ve taraflar açısından hak ve yükümlülük doğurması sebebiyle bir milletlerarası antlaşma olduğunu ifade

41 Ayrıca bazı tür antlaşmaların taraf olmayan devletler bakımından olan hukuki sonuçlarını açıklamak için doktrinde oluşturulan “objektif hukuki durum yaratan antlaşmalar” hakkında bkz. TOLUNER Sevin, “Objektif Hukukî Durum Yaratan Andlaşmalar” Kavramı Gerekli midir?, Prof. Dr. Aslan Gündüz'ün Anısına Armağan, (2005-2006)1-2 MHB, s. 519-578.

etmiştir⁴². *Den Heijer/Spijkerboer*, 18 Mart 2016 metninin Avrupa Birliği mevzuatı yani Avrupa Birliğinin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 216-219. maddelerinde düzenlenen usule uyulmaksızın yapılmış olmasının da metnin milletlerarası anlaşma olarak kabul edilmesini engellemeyeceğini; zaten Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 46. maddesinde yer alan “ihlal aşikar ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olmadığı sürece bir devletin, bir antlaşmayla bağlanma rızasının iç hukukunun antlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümlerini ihlal etmek suretiyle açıklandığı vakıasına rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvuramayacağı” hükmünün buna engel olduğunu ifade etmiştir⁴³.

D. 18 Mart 2016 Tarihli Metnin Hukuki Niteliğine İlişkin Mahkeme Kararlarının ve Doktrindeki Görüşlerin Değerlendirilmesi ve Kanaatimiz

Avrupa Birliği ve Türkiye, 18 Mart 2016 tarihli metni bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edip kendi iç usullerine göre onaylamamış ve resmî gazetelerinde yayınlamamıştır. Dolayısıyla her iki taraf da aslında bu metnin bir milletlerarası antlaşma olmadığı düşüncesinden hareket etmiştir. Gerçi bazen iç usullere uygun olarak antlaşmanın onaylanmamış olması antlaşmanın geçerliliğini etkilememektedir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 46(1). maddesinde iç usullere uyulmamasının kural olarak milletlerarası antlaşmanın geçersizliği sonucunu doğurmayacağı ifade edilmiştir. Ancak bu kurala bir istisna getirilmiştir. Eğer iç usullerin ihlali aşikâr ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgiliyse o zaman iç usullere uyulmaması antlaşmanın geçersizliği sonucunu doğuracaktır. Zaten Türkiye ve Avrupa Birliği, 18 Mart 2016 metnini bir antlaşma olarak kabul etmemiş ve bu metnin onay süreciyle ilgili olarak hiçbir adım atmamışlardır.

42 DEN HEIJER/SPIJKERBOER: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html> (17.6.2017).

43 DEN HEIJER/SPIJKERBOER: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html> (17.6.2017).

Dolayısıyla 18 Mart 2016 metni bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edilse bile Türkiye ve Avrupa Birliği kendi iç usullerine ilişkin esaslı öneme sahip kuralları ihlal ettiklerinden antlaşma geçersiz sayılacaktır.

18 Mart 2016 tarihli metnin bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edilmesinin bazı esaslı sonuçları vardır. Bu sonuçları üç başlık altında toplayabiliriz:

Birincisi, *Den Heijer/Spijkerboer* tarafından da ifade edildiği üzere⁴⁴ 18 Mart 2016 tarihli metin, bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edilirse Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 263. maddesi uyarınca iptal edilmesi için ABAD'da dava açılabilir. Nitekim 18 Mart 2016 tarihli metnin bir milletlerarası antlaşma olduğu, üçüncü kişiler açısından hukuki sonuçlar doğurduğu ve bu metnin Avrupa Birliği hukukuna aykırı olması sebebiyle iptal edilmesi gerektiği iddiasıyla ABAD'a üç dava açılmıştır. Ancak ABAD daha önce de ifade edildiği üzere 18 Mart 2016 tarihli metni bir milletlerarası antlaşma olarak kabul etmemiş ve üç iptal davasını da reddetmiştir.

İkincisi, eğer 18 Mart 2016 tarihli metin bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edilirse, non-refoulement ilkesine aykırı olduğu iddia edilebilir. Non-refoulement ilkesi yaygın olarak kabul edilen bir ilkedir. Böylece yaygın olarak kabul edilen bu ilkeye aykırı olması nedeniyle 18 Mart 2016 metninin Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 53. maddesi uyarınca batıl olduğu bile öne sürülebilir. Söz konusu maddeye göre, "bir antlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur".

44 DEN HEIJER/SPIJKERBOER: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html> (17.6.2017).

Üçüncüsü, Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 60. maddesi uyarınca antlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması mümkün olabilir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 60. maddesine göre, "iki taraflı bir antlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali (material breach), diğer tarafa antlaşmayı sona erdirme veya tamamen veya kısmen yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir". Bu madde bakımından bir antlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali, antlaşmanın, Viyana Konvansiyonu'nun tasvip etmediği bir şekilde inkâr edilmesini veya antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesini ifade etmektedir (Viyana Konvansiyonu md. 60/3).

80

18 Mart 2016 tarihli metin, Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nda yer alan hükümlere uygun olarak yapılan bir antlaşma değildir. Türkiye ve Avrupa Birliği, Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'na taraf değildir. Bununla beraber hiç şüphesiz bu Konvansiyon'un örf ve adet niteliği taşıyan hükümleri hem Türkiye hem de Avrupa Birliği açısından bağlayıcıdır. 18 Mart 2016 tarihli metin, Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşmanın "milletlerarası antlaşmalar" başlığını taşıyan 216-219. maddelerine de uygun değildir. Bu maddelerden 18 Mart 2016 tarihli metin açısından uygulama alanı bulacak olan 218. maddede öngörülen usule uyulmamıştır. Ancak Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 46. maddesi uyarınca, iç usullere uyulmamasını gerekçe göstererek kural olarak antlaşmanın geçersizliği öne sürülemez. Meğerki ihlal aşikâr ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olsun.

Kanaatimizce mutabakat zabıtları, atipik milletlerarası antlaşmalar olarak kabul edilebilir. Zaten Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 2(1)(a) maddesinde antlaşmanın tanımı yapılmış ve bu tanımda taraflar arasındaki metnin "ismi ne olursa olsun" ifadesine yer verilmiş-

tir. O halde bir metnin başlığında taraflarca kullanılan ismin, söz konusu metnin milletlerarası antlaşma olarak nitelendirilmesi açısından bir önemi yoktur. Nitekim “Mutabakat Tutanağı”nın bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edilebileceğinin bir örneği olarak Türkiye UNIDO (United Nations Industrial Development Organization/Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü) İşbirliği Ortak Komitesi’nin 14-15 Mart 1988 tarihlerinde Ankara’da yapılan beşinci toplantısı sonucunda imzalanan Mutabakat Tutanağı oluşturmaktadır. Mutabakat Tutanağı, “milletlerarası andlaşma” başlığı altında resmî Gazete’de yayımlanmıştır⁴⁵. Mutabakat zabıtlarının milletlerarası antlaşma başlığı altında Resmî Gazete’de yayımlanmasına ilişkin başka örnekler de vardır. Nitekim Türkiye-Birleşmiş Milletler Sınâî Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) İşbirliği 7. Ortak Komitesi Mutabakat Tutanağı⁴⁶; Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ticari ve ekonomik işbirliği konusunda 16 Mart 1991 tarihinde Bakû’de imzalanan ekli Mutabakat Tutanağı⁴⁷; Türkiye Cumhuriyeti ile Endonezya Cumhuriyeti Arasındaki Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Üçüncü Dönem Toplantısı Mutabakat Tutanağı⁴⁸ Bakanlar Kurulu tarafından milletlerarası

45 Milletlerarası Andlaşma, Karar Sayısı: 88/13346: Türkiye-UNIDO İşbirliği Ortak Komitesi’nin 14-15 Mart 1988 tarihlerinde Ankara’da yapılan beşinci toplantısı sonunda imzalanan ekli “Mutabakat Tutanağı”nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığı’nın 19.9.1988 tarihli ve EİUE/IV-309-3395 sayılı yazısı üzerine, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu’nca 7.10.1988 tarihinde kararlaştırılmıştır (RG 24.10.1988/19969).

46 Karar Sayısı: 90/696: 19 Nisan 1990 tarihinde Ankara’da imzalanan ekli Türkiye-Birleşmiş Milletler Sınâî Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) İşbirliği 7. Ortak Komitesi Mutabakat Tutanağı’nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığı’nın 9.6.1990 tarihli ve EİUE/V-410 sayılı yazısı üzerine, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu’nca 20.7.1990 tarihinde kararlaştırılmıştır (RG 22.8.1990/20613).

47 Karar Sayısı: 91/1790: Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ticari ve ekonomik işbirliği konusunda 16 Mart 1991 tarihinde Bakû’de imzalanan ekli Mutabakat Tutanağı’nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığı’nın 11.4.1991 tarihli ve EİDA-2389 sayılı yazısı üzerine, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu’nca 1.5.1991 tarihinde kararlaştırılmıştır (RG 17.7.1991/20932).

48 Karar Sayısı: 94/5233: 19 Ekim 1993 tarihinde Ankara’da imzalanan ekli “Türkiye

antlaşmaların onaylanmasına ilişkin 244 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak onaylanmış ve onay kararları Resmî Gazete’de “milletlerarası antlaşma” başlığı altında yayınlanmıştır. Ancak mutabakat zaptının bir milletlerarası antlaşma olarak kabul edilebilmesi için Milletlerarası Adalet Divanı tarafından verilen kararlarda belirtilen özellikleri taşımaları gerekir. Ancak Milletlerarası Adalet Divanı’nın *Yunanistan v Türkiye* ve *Katar v Bahreyn* davalarında verdiği kararlarından hareketle de 18 Mart 2016 metninin bir antlaşma olduğunun söylenmesi mümkün değildir. Çünkü Milletlerarası Adalet Divanı her iki kararında da taraflar arasında sürdürülen diplomatik müzakerelerden, metnin içeriğinden ve tarafların niyetinden hareket ederek bağlayıcı hukuki sonuçlar doğuran, hak ve yükümlülükler ihdas eden bir metin varsa bunun milletlerarası antlaşma niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasının henüz uygulama protokolleri yapılmamıştır. Dolayısıyla üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızların geri kabulü açısından bu protokoller yapıp bu protokollere ilişkin onay kanunları ve Bakanlar Kurulu kararları Resmi Gazete’de yayımlanmadıkça geri kabul antlaşmasının uygulanması mümkün değildir. Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasının “bağlayıcılık kazanması” ile “uygulanabilir” olmasını birbirinden ayırmak gerekir. Antlaşma, Avrupa Birliği ve Türkiye açısından usulüne uygun olarak onay işlemlerinin tamamlanmasını takiben bağlayıcılık kazanmıştır. Ancak üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişilerin geri kabulü için uygulama protokollerin yapılması bizzat geri kabul antlaşmasında öngörülen zorunlu bir usuldür. Geri kabul antlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılmıştır. Buna karşın uygulama protokolleri ise Türkiye ile üye devletler arasında yapılacaktır. Bu protokoller yapılmadan ve usulüne uygun

Cumhuriyeti ile Endonezya Cumhuriyeti Arasındaki Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Üçüncü Dönem Toplantısı Mutabakat Tutanağı’nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığı’nın 30.12.1993 tarihli ve PLY-325-9402 sayılı yazısı üzerine, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu’nca 7.1.1994 tarihinde kararlaştırılmıştır (RG 27.2.1994/21862).

şekilde onay süreçleri tamamlanmadan geri kabul antlaşması üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar açısından fiilen uygulanamaz.

Sonuç

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul antlaşması, insan hakları ve iltica açısından ciddi sorunlar doğuracaktır. Ayrıca bu antlaşma Türkiye'nin sırtına ağır yükümlülükler yüklemektedir. Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasının yapılması bir hatadır, ancak hatalar sadece antlaşmanın yapılmasıyla kalmamış sonraki süreçlerde de devam etmiştir. Bu hatalardan biri de Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 sayılı kararının 6714 sayılı kanun ile onaylanmasıdır. Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasının üçüncü ülke vatandaşları açısından uygulanma tarihinin 1 Ekim 2017'den 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesine ilişkin Ortak Geri Kabul Komitesi'nin 2/2016 sayılı kararının onaylanmasına ilişkin 6714 sayılı kanunun anayasaya ve geri kabul antlaşmasına aykırıdır. Üstelik Türkiye-Avrupa Birliği geri kabul antlaşmasına ilişkin bazı metinlerin hukuki niteliği müphemdir ve tartışma yaratmıştır. Hukuki niteliği konusunda bitmek tükenmek bilmeyen tartışmaların yapılmasına sebep olan metinlerden biri 18 Mart 2016 tarihli metindir. Geri kabul antlaşmalarına ve bunların uygulanmasına ilişkin olan veya bunları tamamlayan ya da açıklayan metinler, sadece taraf olanlar açısından değil bu antlaşmaların konusunu oluşturan insanlarla da ilgilidir. Hayatları bu metinlere göre şekillenecek insanları konu alan söz konusu metinleri sonuçlarını düşünmeden, hukuki değerlendirmesini yapmadan kaleme almak Avrupa Birliği ve Türkiye'nin tutumunun ve ciddiyetinin insan hakları, iltica hukuku ve insancıl hukuk açısından sorgulanması sonucunu doğurmuştur.

Yararlanılan Kaynaklar

Aydın, G. (2016). Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları, 2, GAD.

Babicka, K. (2017). EU-Turkey deal seems to be schizophrenic, <http://migrationonline.cz/en/eu-turkey-deal-seems-to-be-schizophrenic> (17.6.2017).

—Council Decision (EU) 2016/551 of 23 March 2016 establishing the position to be taken on behalf of the European Union within the Joint Readmission Committee on a Decision of the Joint Readmission Committee on implementing arrangements for the application of Articles 4 and 6 of the Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation from 1 June 2016, OJ L95 9.4.2016 s. 9-11.

Heijer, D. M. and Spijkerboer, T. (2017). Is the EU-Turkey refugee and migration deal a treaty? 7 April 2016: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/04/is-eu-turkey-refugee-and-migration-deal.html> (17.6.2017).

Ekşi, N. (2014). The New Turkish Law on Foreigners and International Protection: An Overall Assessment, *Schriften zum Migrationsrecht*, Band 17, Baden-Baden.

Ekşi, N. (2016). Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması, İstanbul.

Ekşi, N. (2016). Yabancılar Hukukuna İlişkin Mevzuat ve Antlaşmalar, İstanbul.

Ekşi, N. (2015). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, 3. bası, İstanbul.

Ekşi, N. (2016). Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri, 14(163) LHD, s. 3565-3572.

Ekşi, N. (2016). Joint Readmission Committee Constituted by the EU-Turkey Readmission Agreement Has No Power to Change of Date from 1 October 2017 to 1 June 2016 for the Implementation of Obligations Contained in Articles 4 and 6 on the Readmission of Third Country Nationals and Stateless Persons, 1(1) RAL, s. 21-25.

Elitez, C. (2016). The EU-Turkey “Refugee Deal”: A New Way of Responsibility-Sharing or the Collapse of the International System for the Protection of Refugees?, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.

—European Commission-Fact Sheet EU-Turkey joint action plan Brussels, 15 October 2015: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm (17.6.2017).

Labayle, H. and Bruycker, D.P. (2017). The EU-Turkey Agreement on migration and asylum: False pretences or a fool’s bargain? [Blog] EU Immigration and Asylum Law and Policy 1.4.2016: <http://eumigrationlawblog.eu/the-eu-turkey-agreement-on-migration-and-asylum-false-pretences-or-a-fools-bargain/>(26.6.2017).

Matuşescu, C. (2016). Considerations on the Legal Nature and Validity of the EU-Turkey Refugee Deal. *Law Review*, (6).

Meeting of heads of state or government with Turkey-EU-Turkey statement, 29.11.2015: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/>(17.6.2017).

Peers, S. (2016). Steve, The draft EU/Turkey deal on migration and refugees: is it legal?: <http://eulawanalysis.blogspot.com.tr/2016/03/the-draft-euturkey-deal-on-migration.html> (17.6.2017).

Toluner, S. Sevin, (2005-2006). “Objektif Hukukî Durum Yaratan Andlaşmalar” Kavramı Gerekli midir?, Prof. Dr. Aslan Gündüz’ün Anısına Armağan, (2005-2006)1-2 MHB.